

Illés György

Gavrilo Princip lábnyomai

Szarajevó

Azt mondják, Boszniában decemberben elkezdi, s márciusig egyfolytában szitál a köd. Tény, hogy érkezésem reggelén a város hófehér párába bújt. E sűrű, fehér bodorból tejszerű nedvesség permetezett, amely aláhullva színtelen, borzongatóan nedves és savanyú valamivé lett, mint egy beteg lehelet. A bosnyák Mekka, az „arany Szarajevó", hol elmerült, hol előbukkant a borzongatóan nedves, téli savanyúságból, megközelíthetetlenül – álomképszerűen.

A pályaudvartól a város központjáig hosszú az út. Musa Gaši kocsijával befelé csúszkáltunk a nedves aszfalton. Musa a szarajevói rádió külügyi referense, hűvös, megdöbbentően tárgyilagos és nyugodt, ötvenéves úr. A szállodámba – óriási kerülővel – a Miljacka partján autózunk, hogy a várossal minél hamarabb megkezdhessem az ismerkedést. A hömpölygő-csöpögő köd miatt nem nagyon sikerült, noha Musa fáradhatatlanul mutogatta a vizes párázatokat, amelyekből a légáramlás szeszélye hol minaretek kupakjait, hol bérházak derekait, hol a hidak lábát bukkantotta elő. Végül egy párafolyamban fuldokló utcába irányított.

– Onnan lépett ki Gavrilo Princip 1914-ben, azon az emlékezetes júniusi reggelen.

Megállítottuk a kocsit. Látni akartam a helyet a Miljacka partján, ahol eldördült a világnak képét átalakító történelmi pisztolylövés.

A Miljacka keskeny és sebes, akár a Sajó. Mondják, ugyanilyen veszélyes is. Gyakorta árad és kíméletlenül. A várost – csakúgy, mint Prištinát a Morača, és Skopjét a Vardar – két egyenlőtlen részre és két különböző világra szeli. A lapályt a Monarchia XIX. századvégi szunyókáló hangulata s a legkorszerűbb civilizációs törekvések vibráló lüktetése uralja, némi pravoszláv és sok török műemlékkel.

A vérszegény tisztviselő házak és európai szabású utcasorokkal szemben, a Miljacka túlsó oldalán emelkedik a „török város". Dombhátakon kapaszkodó keleti utcácskák, mecsetek, dzsámik, rácsos ablakok, turbános temetők, utcai kutak girbe-gurba labirintusai, amelyben a muzulmán világ tömör és élő valóság, nemcsak emlékezés.

A tejfehér decemberi reggelen mindebből semmi sem látható. A merénylet színhelyéről még a huszonöt méterre ívelő hídfő is épphogy körvonalazható.

A merénylet színhelye szűk négyzetméternyi járdarész egy osztrák stílusú bérkaszárnya tövében. Középen kirajzolódnak Gavrilo Princip lábnyomai, amelyeket múzeumbeli cipőjének alapján rekonstruáltak.

Állunk a ködben, s a lábnyomon kívül nem látunk semmit magunk körül. Szóval itt történt…

– Tudod, hogy történt? – kérdezi Musa.

– Tudom.

– Persze. Mindenki tudja ezt… Legalábbis a mi generációnk. A fiatalabbakról már nem merném állítani. Az egyik kollégám nemrég meginterjúvolt néhány gyereket. Alig tudtak a világot formáló esemény lefolyásáról valamit. Csodálkoztunk, megdöbbentünk. Hiába, mindez már tananyag – a fiataloknak túlságosan régi emlék…

– S az idősebbek hogyan emlékeznek rá?

– Ki hogyan. Az ember a közös élményekről mindig egyénien emlékezik. Én „félvér" vagyok; apám bosnyák, anyám vajdasági magyar. Átérzem mindkét nép vágyait és fájdalmát. Apám például azt mondja, a kiszmet bizonysága volt e nap, noha ő nem mohamedán.

– Kiszmet? Jól értettem?

– Kiszmetet mondtam, sorsot, végzetet. Hívő öregurak rendkívül hajlamosak arra, hogy a véletlenek és akaratok rejtélyes közrejátszásával magyarázzák meg ezt a napot. Apám szerint rendkívül érdekes, hogy: Ferenc Ferdinándot jó előre figyelmeztette a katonai hírszerzés, merénylet készül ellene, s a trónörökös mégsem halasztotta el a szarajevói látogatást. Ezért a boszniai kormányzó az utolsó napon megváltoztatta a bevonulási útirányt, a trónörökös azonban nem fogadta el a változtatást. S midőn Čabrinovič célt tévesztett bombájától a szárnysegéde megsebesült, ahelyett,

hogy a kormányzósági palotába hajtatott volna, a leghatározottabban visszafelé, a kórházba irányította gépkocsiját. Gavrilo Princip eredetileg a Miljacka túloldalán, a kormányzósági palota közelében várta a bevonulást. De ahogy a célt tévesztett merénylet után Ferenc Ferdinánd váratlanul visszafordult, a mai Princip hídon maga Princip is átrohant, s még elérte a trónörökössel bevonuló gépkocsit. Mindkét lövése biztosan talált. Apám szerint kiszmetszerűen vakvéletlenül, hiszen a versenyfutástól és az izgalomtól fáradt, rossz tüdejű diák nem volt képzett céllövő.

– Így tudja az apám. A kortársak s a szemtanúk emlékezetei általában ilyen regényesek. Az ember öregen, a haláltól félve, tagadni kezdi a törvényszerűségeket. Márpedig törvényszerű volt, hogy a délszláv népek a Monarchiával erőszakkal szakítva felszabaduljanak, s egy állammá egyesüljenek. Persze kérdéses, hogy a merényletek előbbre viszik-e a népek sorsát egyáltalán. Én azt mondom: nem. Mert a merényletek nem elindítói, csupán érett helyzetek tetőpontjai, amelytől a robbanás bekövetkezik. Princip perének legtöbbet firtatott pontja volt: ki adta kezébe a fegyvert? A szerb Narodna Obrana vagy az Ifjú Bosznia Ifjúsági Szervezet? Sehogyse akaródzott tudomásul venni, hogy az igazi „felbujtó" maga a történelem. No, Princípről emlékezve apám az iszlám teremtés legendáját idézi rendszerint, noha mint mondtam, ő maga nem mohamedán. A legenda úgy tudja, hogy Allah első teremtménye toll volt, második a tábla, harmadik a trónszék, negyedik a zsámoly. Allah így szólt a tollhoz az első napon: „Írj!" „Mit írjak" „A végzetet!" A Végzet ugyanis a világ teremtése előtt ezer évvel teremtetett.

– Szép legenda.

– Igen. S így fejezte be apám: végzetszerű, hogy éppen Ferenc Ferdinándért mentünk ölre egymással, ki egyformán gyűlölt délszlávot és magyart.

Az aszfaltba mélyedt rajzolat szerint Gavrilo Principnek kicsi, tömzsi lába volt. Ő maga is jelentéktelen külsejű. 1895-ben született, tizenkilencedik évében a véres szarajevói starttal elindította az első világháborút, s a huszonharmadikban már be is fejezte tüdővészben elsorvadt történelemformáló életét. Harmincévi várfogságra ítélték, s a főtárgyaláson – mondják – igazi bosnyák férfi módjára viselkedett.

– Örülök – szólt az utolsó szó jogán –, hogy végeztem egy zsarnokkal, és sajnálom, hogy megöltem egy anyát.

Lábnyomok az aszfalton. Az idegenek tájékoztatására szolgál a naturalisztikus megjelölés, akik nem túl gyakran itt megállnak. Kíváncsiak, hol dördült el a világraszóló lövés. A tetthelytől csupán 25–30 méter a Miljacka-híd.

Miljacka, azaz „Kedves” az iramló folyócska neve. Kilenc híd ível felette, vize zavaros és vörös a bosnyák föld gazdag vastartalma miatt.

Amíg a parton nézelődtem, lassacskán felszakadt a köd. Helyette tömör, súlyos napsütés borult a látóhatárra, mint egy ezüstből kovácsolt török tányérfödő. Fűszeres illatokban fortyogott, gőzölgött alatta a város, minaretek, tornyok, gyárkémények, hegyek nyársalták át a lefojtott, összecsomósodott anyagszerű fényt. Tizenkét óra lehetett, mert Begova dzsámijának minaretjén megszólalt a müezzin. Márványkútjánál elkezdődött az ábdeszt, az ima előtti mosakodás, s a hírneves dzsámi szőnyegein a boldog paradicsomi látomásokban révülő déli ima.

Arra gondoltam, ha véletlenül a világ legtökéletesebb államalakulata lett volna a Monarchia, akkor se tudta volna megakadályozni Principék függetlenségi mozgalmát. Bécsben senki sem vette észre: Bosznia-Hercegovina fiainak a délszláv testvérnépeken kívül ekkor már senkihez se volt köze. Se a nyugati szomszédokhoz, se Európa civilizációjához, kultúrájához. De a törökökhöz se nagyon. Bosznia-Hercegovina ugyanis muzulmánná lett, de nem lett török. Szláv muzulmánként a teljes függetlenségre vágyott. A bizánci, magyar, szerb, török és osztrák évezred alatt érett meg benne a nemzeti függetlenségre s a délszláv egyesülésre való akarat.

Gavrilo Princip forradalmárnak vallotta magát. Elkerülhetetlenül szükségesnek tartotta a merényletet, s nem tagadta Ausztria iránti gyűlöletét. Azt hangoztatta, hogy célja az osztrák–magyar elnyomás alatt sínylődő valamennyi szláv nemzet felszabadítása volt. Ferenc Ferdinándnak az életével kellett fizetnie mindazért a gazságért, amit Ausztria Boszniában és Hercegovinában elkövetett.

Principnek gyötrelmes utat kellett megtennie a haláláig. Társaival a terezíni katonai fegyházba szállították. A teljességgel elégtelen táplálék, a tízkilós bilincs, amelyet éjjel-nappal viselniük kellett, a fűtetlen zárkák, amelyekben reggelre megfagyott a korsó vize, a piszok és a nyomott lelkiállapot, mindez gyakorlatilag egyenértékű volt a halálos ítélettel. Az összeesküvők közül Princip bizonyult a legszívósabbnak. 1916-ban azonban őt is veszedelmes csonttuberkolózis támadta meg.

A fogház jegyzőkönyvének feljegyzése szerint Princip 1918. április 28-án, tizennyolc óra harminc perckor halt meg. Még aznap éjjel, titokban temették el a helybeli temetőben. A négy jelenlevő katona egyike, a cseh František Löbl azonban felvázolta Princip sírjának helyét, és a vázlatokat elküldte haza. Mikor később leszerelték, visszatért Terezínbe, és csehszlovák zászlót tűzött a sírra.

1920-ban kihantolták Princip földi maradványait, átszállították Szarajevóban, és bajtársainak hamvaival együtt közös sírboltba temették.

Amikor a szarajevói temetőben jártam, friss virágok borították a síremléket.

Valaki megbocsátott nekik?

Ferenc Ferdinánd Habsburg főherceg, trónörökös 1914. június 28-án Bosznia fővárosában, Szarajevóban megszemlélte a hadgyakorlatokat. Ekkor ölte meg őt és feleségét Gavrilo Princip szerb diák. A merénylet ürügyet szolgáltatott a Monarchia kormányköreinek a Szerbia elleni háború kirobbantására, ami az első világháborúhoz vezetett.